

บทที่ 2

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย

จุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม

เมื่อศึกษาบทที่ 2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความหมาย และลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้
2. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้
3. วิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้
4. อธิบายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้
5. วิเคราะห์ถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมได้
6. วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยได้

หัวข้อเนื้อหา

1. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
2. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
3. ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
4. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
5. ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
6. ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
7. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
8. แนวโน้มของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
9. ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
10. การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
11. สรุป
12. แบบฝึกหัด

เนื้อหา

สังคมและวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดและสภาพแวดล้อมก็เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาเกี่ยวข้อง เช่น ระดับการศึกษาของผู้คนในสังคม การสื่อสารคมนาคม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

สังคมและวัฒนธรรมเป็นของคู่กันและไปด้วยกัน ถ้าสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมก็เปลี่ยน และถ้าวัฒนธรรมเปลี่ยนสังคมก็เปลี่ยนแปลงและปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็เป็นปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การค้นพบ การประดิษฐ์ การขัดแย้ง และการแข่งขัน ฯลฯ

1. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปร่างลักษณะของสังคม เช่น ขนาดของประชากร ระดับการศึกษา สุขภาพอนามัย โดยจะเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ เช่น ความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและหน้าที่ของโครงสร้างสังคม เช่นการเปลี่ยนบรรทัดฐานทางสังคม การขัดเกลาทางสังคม กลุ่มสังคม เป็นต้น

2. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Cultural Change)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้กำหนดให้มีขึ้นทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุที่นำเอามาใช้เป็นองค์ประกอบในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม เช่น ภาษา ศิลปะ ศาสนา ระบบครอบครัว อาชีพ การเมือง การศึกษานันทนาการ และส่วนประกอบอื่นๆ ทางวัฒนธรรม (ประสาท หลัทธิศา, 2535 :)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจนทำให้เกิดความเข้าใจว่า การเปลี่ยนแปลงทั้งสองเป็นเรื่องเดียวกันหรือเหมือนกัน และในบางครั้งการเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่างถูกนำมาใช้แทนกัน แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องเดียวกัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านบรรทัดฐานและสถานภาพ บทบาท ซึ่งเกิดขึ้นในระบบสังคมหรือโครงสร้างของสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ หรือวิถี

แห่งการดำรงชีวิต ซึ่งครอบคลุมวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและมีใช้วัตถุของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงทั้งสองอย่าง จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพราะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็จะทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในทำนองเดียวกัน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมควบคู่ไปด้วย และนิยมเรียกการเปลี่ยนแปลงทั้งสองรวมกันว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม” (Socio-Cultural Chang)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นอย่างมากเปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน เหมือนกระดาษที่มีสองหน้า ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หรือเปรียบเสมือนเชือกสองเส้นนำมาพันติดเกลียวคู่กันไปเรื่อยๆมองดูเป็นเชือกเส้นเดียว ทั้งที่เชือกเส้นนั้นประกอบขึ้นด้วยเชือกสองเส้นก็ตาม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2530 : 7-8)

เป็นที่ยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็มีผลกระทบต่อระบบสังคม เช่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางการศึกษาของประชาชน ซึ่งมีแนวโน้มไปในทางที่ให้เด็กได้ศึกษาถึงขั้นมหาวิทยาลัย ทำให้มหาวิทยาลัย ซึ่งอยู่ในระบบสังคมขยายตัวขึ้น หรือการคิดประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์ทำให้ความก้าวหน้าในโลกเจริญขึ้นและกลายเป็นยุคเครื่องมืออัตโนมัติ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโรงงานและสำนักงานต่าง ๆ การประดิษฐ์ซึ่งเป็นผลทางวัฒนธรรมหลายอย่างด้วยกัน เช่น โทรศัพท์ รถยนต์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องบิน เป็นต้น ได้สร้างพื้นฐานการดำเนินงานของบริษัทชั้นนำต่าง ๆ ขึ้นอันเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในทำนองเดียวกัน อิทธิพลของสังคมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น การที่สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ถือว่าเศรษฐกิจสำคัญกว่าเรื่องอื่น ๆ ทำให้ระบบค่านิยมในวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป การขยายตัวของระบบสังคมทำให้การดำเนินชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การใช้ชีวิตในเมืองใหญ่แตกต่างไปจากความเป็นอยู่ในชนบท เป็นต้น (ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, 2512 : 15-19)

4. สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

อาจจะจำแนกได้ดังนี้

4.1 การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ อันได้แก่ สภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่น ความเสื่อมคุณภาพของเนื้อดิน น้ำท่วม ลมพายุ ความแห้งแล้ง และความหนาวจัด การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติดังกล่าวกระตุ้นให้มนุษย์ประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ เพื่อควบคุมการผันแปรเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น ผลิตปุ๋ยเพื่อทำให้เนื้อดินอุดมสมบูรณ์ สร้างเขื่อนกั้นน้ำท่วม และประดิษฐ์เครื่องปรับอากาศ อันทำให้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป

4.2 การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์โดยเหตุที่มนุษย์มีเชาว์ปัญญาสูง ความนึกคิดของมนุษย์จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง กล่าวกันว่า มนุษย์เป็นทาสของความนึกคิดของตนเองอยู่ตลอดเวลา และตอบสนองความต้องการของตนที่เพิ่มขึ้นโดยลำดับ เช่น คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ และวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นมา อันเป็นผลให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป

4.3 การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม สังคมมนุษย์ย่อมไม่อยู่คงที่ มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอยู่ตลอดเวลา เช่น จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการแข่งขันการประกอบอาชีพสูงขึ้นตลอด จนการขัดแย้งระหว่างชนชั้น (Class conflict) เพิ่มมากขึ้น อันเป็นปัญหาของสังคมมนุษย์จึงต้องหาวิธีและสร้างระเบียบปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาคืออย่างยากดังกล่าว ดังนั้น วัฒนธรรมของมนุษย์ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

4.4 การแลกเปลี่ยนหิบบัฒนธรรม มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ได้มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้การคมนาคมติดต่อกระทำได้โดยสะดวกรวดเร็ว การแลกเปลี่ยนหิบบัฒนธรรมจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง และมักจะปรากฏว่ามนุษย์ในสังคมที่กำลังพัฒนานิยมหิบบัฒนธรรมของสังคมที่เจริญแล้ว (advanced society) คือสังคมตะวันตกเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และสหรัฐอเมริกา การหิบบัฒนธรรมทั้งด้านวิทยาการ ภาษา การแต่งกาย ศิลปกรรม การกีฬา และการปฏิบัติตนในสังคม

5. ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากอดีตถึงปัจจุบัน มีลักษณะการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ คือ

5.1 การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะก้าวหน้า (Progressive) อาจเกิดจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี จากการรับเอาวัฒนธรรมชาติอื่นเข้ามาในสังคม เช่น ความแตกต่างระหว่างสังคมชนบทและสังคมเมือง เพราะสังคมชนบทยังคงดำรงสภาพสังคมแบบประเพณีอยู่ ส่วนสังคมเมืองได้เปลี่ยนแปลงในด้านความคิด ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวแล้วอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาประเทศที่รัฐบาลได้มีแผนการพัฒนาประเทศ เพื่อความก้าวหน้าและให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

5.2 การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะยืดแนวเดิม (Regressive) อาจจะเป็นลักษณะที่สังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงแล้วยังต้องการรักษาค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมเอาไว้ ให้ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น ในสังคมไทยจะพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะรับเอาวัฒนธรรมใหม่แต่ขณะเดียวกันก็พยายามจะคงรูปวัฒนธรรมเดิมไว้ เช่น การเคารพธงชาติ การรื้อฟื้นประเพณีเก่า ๆ ขึ้นมาใหม่ เป็นต้น (ผ่องพันธ์ มณีรัตน์, 2521 : 15-19)

6. ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแบ่งได้เป็น 2 ระดับคือ

6.1 ระดับจุลภาค (Micro Level) เป็นการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมส่วนบุคคลที่เกิดขึ้นเป็นปกติ แต่ในอัตราและความมากน้อยแตกต่างกันตามท้องที่และแล้วแต่โอกาสหรือกาลเวลา เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมทางจริยธรรม การแต่งกาย มารยาทต่างๆ การใช้ภาษา เป็นต้น

6.2 ระดับมหภาค (Macro Level) เป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสะสมในระดับจุลภาค การเปลี่ยนแปลงระดับมหภาคนี้จะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางกว่าการเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค (ผจงจิตต์ อธิคมน์นทะ, 2521 : 7-8)

7. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นผลมาจากกระบวนการของความคิด ความรู้ หรือสติปัญญาของมนุษย์ ซึ่งมีหลายกระบวนการดังนี้

7.1 การค้นพบ (Discovery) เป็นการค้นพบข้อเท็จจริง ซึ่งไม่เคยรู้มาก่อน แม้ว่าจะมีอยู่นานแล้ว ทำให้ได้ความรู้ใหม่เป็นการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับโลก การค้นพบเป็นการร่วมในแนวความคิดของมนุษย์ในการพิสูจน์หาข้อเท็จจริง เช่น โลกกลม หลักของแรงจذب แรงดึงดูดโลก การหมุนเวียนของโลหิต ฯลฯ การค้นพบเป็นเงื่อนไขซึ่งเกิดขึ้นได้เนื่องจากความรู้ซึ่งได้พิสูจน์แล้วของมนุษย์ และจะกลายเป็นปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ในกรณีที่ได้ใช้ผลของมันเมื่อความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้น

7.2 การประดิษฐ์ (Invention) ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมเอาเทคนิค วิธีการหรือความคิดที่มีอยู่ก่อนและความรู้ในวัฒนธรรม เป็นการใช้ความรู้ที่มีอยู่แล้ว เพื่อประดิษฐ์สิ่งอื่นขึ้นมา การประดิษฐ์เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ค่อยเป็นค่อยไป มีการผสมผสานและปรับปรุงที่ต่อเนื่องกัน

การประดิษฐ์และการค้นพบมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อมีการค้นพบสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะมีผลให้เกิดการประดิษฐ์ขึ้นได้ และก็เช่นกันเมื่อประดิษฐ์สิ่งใดขึ้นมา ก็จะมีประโยชน์ต่อการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ การประดิษฐ์และการค้นพบนี้อาจเกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการ ความจำเป็นซึ่งนับเป็นความจำเป็นที่สังคมต้องใช้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและอาจเกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ เป็นผลได้จากการที่ต้องคิดประดิษฐ์หรือค้นพบในสิ่งในสิ่งหนึ่ง

7.3 นวัตกรรม (Innovation) หรือการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หมายถึงความคิดพฤติกรรม หรือสิ่งของ ซึ่งเป็นของใหม่ ทั้งนี้เพราะว่ารูปแบบและปริมาณแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เคยคงอยู่ นวัตกรรม

จะใช้คลุมทั้งหมดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงและเกิดสิ่งใหม่ขึ้น ฉะนั้นนวัตกรรมจะใช้ในความหมายรวมทั้งการค้นพบและการประดิษฐ์อยู่ด้วย

7.4 การแพร่กระจาย (Diffusion) การกระจายทางวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปสู่สังคมอื่นโดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะมาจากการกระจายเผยแพร่อะไรซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ เมื่อมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมแต่ละสังคม นอกจากนี้การกระจายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะเป็นไปโดยไม่เท่าเทียมกัน สังคมที่รับอาจรับไปน้อยหรือมาก ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเป็นประการสำคัญ

7.5 การขอยืม (Borrowing) เป็นการรับเอาเทคนิคแนวความคิดของสังคมอื่น โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของสิ่งที่รับเอามาว่าใช้ได้หรือเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่ การขอยืมนี้มักเป็นเทคนิคและวิธีการต่างๆ มากกว่าด้านอุดมการณ์ความคิด ทั้งนี้เพราะสะดวกและง่ายที่จะใช้มากกว่าเมื่อขอยืมมาแล้วจะต้องปรับให้เหมาะสมเข้าได้กับสังคมของตน เช่น การนำเอาระบบการปกครองประชาธิปไตยมาใช้ การรับวัฒนธรรมต่างๆ มาใช้ เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ฯลฯ

7.6 การรับเอาวัฒนธรรมใหม่ (Acculturation) เมื่อมีวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาสู่สังคมเป็นที่แน่นอนว่าสมาชิกในสังคม ต้องเปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าวัฒนธรรมใหม่นั้นจะเป็นวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลเป็นวัฒนธรรมเด่นหรือเป็นวัฒนธรรมด้อยก็ตาม ลักษณะการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่สำคัญก็คือ อาจเกิดการทดแทนวัฒนธรรมหรือไม่มีการทดแทนวัฒนธรรมขึ้นก็ได้

7.7 การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) เมื่อวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาพบกันหรือสัมผัสกันและเกิดการเปลี่ยนแปลงหยาบย้อมกันใช้ในระยะเวลาที่ยาวนานและด้วยความสม่ำเสมอ วัฒนธรรมเหล่านั้นก็จะปะปนผสมผสานกัน แต่ยังรู้ว่าวัฒนธรรมใดเป็นของใคร เมื่อกลับเข้าสู่สังคมเดิมเจ้าของวัฒนธรรมก็ยังประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนได้

7.8 การกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Assimilation) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมในกระบวนการนี้วัฒนธรรมที่เกิดการผสมผสานกันจะผสมผสานกลืนกันจนแยกไม่ออก และกลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ของสังคมต่อไป

7.9 การถอยหลังเข้าคลอง (Devolution) เป็นการที่สังคมรับเอาวัฒนธรรมหรือแนวความคิดใหม่สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เข้ามาใช้ จนกระทั่งได้กลายไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยที่ไม่คิดว่าการรับเอาสิ่งเหล่านั้นเข้ามาแล้วทำให้เกิดความสูญเสียวัฒนธรรมดั้งเดิมบางอย่างไป เรียกว่าเป็นการถอยหลังเข้าคลอง เช่น ในสังคมไทยระยะเริ่มแรกอาจใช้ผ้าไหมทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม ต่อมานิยมใช้

ผ้าทำด้วยใยสังเคราะห์ คนไทยก็เกือบลืมผ้าไหม เมื่อนึกขึ้นได้ก็หันมาส่งเสริมการตลาดผ้าไหมขึ้นมาใหม่ และคิดว่าวัฒนธรรมผ้าไหมดีกว่าผ้าใยสังเคราะห์ (บุญเต็ม พันรอบ, 2528 : 222)

8. แนวโน้มของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ในปัจจุบันทั้งสังคมชนบทและสังคมเมืองมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อสังคมเป็นอย่างมากอยู่หลายประการ และในอนาคตนั้นมีแนวโน้มของกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ควรทำความเข้าใจอยู่ 5 ประการ คือ

8.1 การทำให้เป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) หมายถึงกระบวนการพัฒนาการเทคโนโลยีโดยการใช้วิทยาศาสตร์การประยุกต์ในการขยายผลิตรวมขนาดใหญ่ด้านกำลังเศรษฐกิจเพื่อตลาดการค้าอันกว้างใหญ่ โดยการใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่าง

8.2 การทำให้เป็นเมือง (Urbanization) หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คน หรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมืองหรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือการดำเนินกิจการต่างๆ มากขึ้น เช่น การขยายวิถีชีวิตแบบชาวเมืองโดยผ่านการแพร่ของไฟฟ้า ถนนหนทางและ โทรทัศน์ เป็นต้น

8.3 การทำให้เป็นประชาธิปไตย (Democratization) ประชาธิปไตย หมายถึง ปรัชญาหรือระบบสังคมแบบหนึ่งที่เน้นการที่ประชากรมีส่วนร่วมและควบคุมกิจการของชุมชนในฐานะของตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงชั้นยศ สถานภาพ หรือทรัพย์สินสมบัติ

8.4 การแพร่ของการจัดองค์การสมัยใหม่ (Bureaucratization) หมายถึง การแพร่ของระบบบริหารงานโดยมีเจ้าหน้าที่ตามลำดับชั้น ซึ่งแต่ละคนต้องรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชาของตน โดยปกติมักจะมิอยู่ในองค์การรัฐบาล ในสาขาต่าง ๆ มีในธุรกิจ การอุตสาหกรรม การเกษตร สหภาพแรงงาน สถาบันร่วมองค์การศาสนาและธนาคาร เป็นต้น

8.5 กระบวนการสร้างคนชายขอบ (Marginalization) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ยังผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำมากยิ่งขึ้น โดยขณะที่เกิดความทันสมัยในส่วนหนึ่งในสังคม แต่ก็ทำให้คนอีกส่วนหนึ่งอยู่ห่างไกลจากการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงไปทุกที ตัวอย่างเช่น การพัฒนาเมืองให้เจริญในด้านต่างๆ ขณะเดียวกันก็สร้างแหล่งสลัมสำหรับคนจำนวนมากด้วยการพัฒนาชนบทไปรับจ้างในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น

8.6 กระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) หมายถึงการที่สังคมโลกในปัจจุบันมีระบบการติดต่อสื่อสารกันอย่างทั่วถึงจนกระทั่งกล่าวได้ว่าเป็นยุคของการที่โลกไร้พรมแดน การติดต่อระหว่างสังคมต่างๆ กระทำได้ง่ายและรวดเร็ว ทำให้การรับวัฒนธรรมระหว่างสังคมต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่ายและรวดเร็ว (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535 : 164)

9. ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีผลต่อมนุษย์และสังคมหลายประการดังนี้

9.1 ทำให้มนุษย์เกิดความสะดวกสบายในด้านต่างๆ เช่น การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ และสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้งานแทนมนุษย์ เป็นต้น

9.2 ทำให้เกิดการขยายตัวทางด้านการผลิตสินค้าและสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น

9.3 ทำให้เกิดการวางแผนพัฒนาสังคมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายขึ้นของมนุษย์

9.4 ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันขึ้น และมีผลทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

9.5 ทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag) ขึ้นได้หากอัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างวัฒนธรรมทางวัตถุกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเกิดขึ้นไม่เท่ากัน เช่น มีถนน มีรถยนต์ที่ทันสมัย แต่คนในสังคมไม่ปฏิบัติตามกฎหมายจราจร เป็นต้น

9.6 ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม เพราะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นนั้นคนในสังคมบางส่วนสามารถปรับตัวได้ จึงนำไปสู่การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น และนำไปสู่ความไม่เป็นระเบียบของสังคมดังกล่าวแล้ว

9.7 ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ ถ้าหากว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น ทำให้คนในสังคมมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น มลพิษ อาชญากรรม ยาเสพติด เป็นต้น

10. การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

ทุกสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน สาเหตุที่ทำให้วัฒนธรรมและสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปมาจากสาเหตุหลายประการ ซึ่งลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในสังคมไทยมีดังนี้

10.1 การเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง ในยุคแรก ๆ การปกครองของคนไทยเป็นแบบพ่อปกครองลูก พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะพ่อบ้านพ่อเมือง ต่อมาในสมัยอยุธยาบาทบาทของพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะสมมุติเทพ ทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย สมัยรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์มีลักษณะเป็นธรรมราชมากยิ่งขึ้น

พอจะกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการปกครองของไทยมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ๆ อยู่ 3 ครั้งด้วยกันคือ ครั้งที่ 1 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งนำเอาการปกครองแบบจตุสดมภ์มาใช้ ครั้งที่ 2 ได้แก่ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าได้ทรงปฏิรูปการปกครองตามแบบตะวันตก ได้สถาปนากระทรวงขึ้น 12 กระทรวง ในปี พ.ศ. 2435 แทนการปกครองแบบจตุสดมภ์ และจัดการปกครองในรูปของมณฑลเทศาภิบาลขึ้นในส่วนภูมิภาค และครั้งที่ 3 ได้แก่การเปลี่ยน

แปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปเป็นระบอบประชาธิปไตย และหลังจากนั้นการปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมก็ค่อยๆ พัฒนาขึ้นโดยลำดับ

10.2 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การทำมาหากินของคนไทยสมัยก่อนก็คล้ายๆ กับคนในสังคมอื่น คือเริ่มจากการกสิกรรมพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ จับปลา หาพืชผัก ลำสัตว์ และต่อๆ มาจึงค่อยๆ พัฒนาขึ้น การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ก็มีเทคโนโลยีสูงขึ้น

ในสมัยสุโขทัยและแม้แต่ในสมัยอยุธยา การทำมาหากินของคนไทยขึ้นอยู่กับ การเพาะปลูกพืชเสียดเป็นส่วนใหญ่ สำหรับงานหัตถกรรมนั้นแม้จะมีบ้างก็เป็นส่วนน้อย และการทำมาหากินส่วนใหญ่ก็มุ่งหวังเพื่อกินเพื่อใช้เองเป็นสำคัญ การติดต่อค้าขายจะมีบ้างก็มักจะกระทำโดยราชสำนัก แต่จากการทำสัญญาเบาว์ริง เมื่อปี พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นผลให้ไทยต้องเปิดการค้าอย่างเสรีกับชาวต่างชาติ ทำให้เศรษฐกิจของไทยขยายตัวขึ้น การประกอบอาชีพของคนไทยเริ่มเปลี่ยนจากการทำเพื่อพอกินพอใช้ไปเป็นประกอบอาชีพเพื่อการค้า มีการขยายตัวของการเพาะปลูกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีสินค้าหลายประเภทมากขึ้น ทั้งนี้รวมทั้งดีบุก ไม้สัก เพื่อการส่งออก

จากการค้ากับต่างชาติ ทำให้มีสินค้าต่าง ๆ เข้ามาจำหน่ายในเมืองไทยมากขึ้น และมีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงบางอย่าง เช่น เสื้อผ้า สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไปบ้าง เครื่องยนต์เครื่องจักรเริ่มเข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้น มีการนำเครื่องจักรไอน้ำมาใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม เช่น โรงสี โรงเลื่อย

ธุรกิจด้านอุตสาหกรรมของไทย พบว่าในระยะที่สิ่งของจากต่างประเทศเข้ามา มาก โดยเฉพาะการส่งเสื้อผ้าเข้ามาขาย ทำให้หัตถกรรมสิ่งของของไทยในระยะนั้นเสื่อมโทรมลง ส่วนอุตสาหกรรมชนิดอื่นๆ ก็ดำเนินอยู่ในวงจำกัด ธุรกิจอุตสาหกรรมของไทยเริ่มโตขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2475 หลังจากที่ไทยเราได้เพิ่มอัตราภาษีอากรสินค้าขาเข้า และรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรม รัฐได้ตั้งกองส่งเสริมอุตสาหกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2479 และตั้งกระทรวงอุตสาหกรรมขึ้นในปี พ.ศ. 2480 ประกอบกับภาวะการขาดแคลนสินค้าอุตสาหกรรมที่จำเป็นหลายอย่างในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 องค์กรปกครองดังกล่าวจึงส่งผลให้อุตสาหกรรมไทยเจริญเติบโตขึ้น และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมาการอุตสาหกรรมของไทยก็ได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเป็นผลให้ในปัจจุบัน รายได้ของประเทศจากภาคอุตสาหกรรมสูงกว่ารายได้จากภาคเกษตรกรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา

10.3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ลักษณะของสังคมไทยสมัยก่อนเป็นสังคมที่ผู้คนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม สังคมแต่ละกลุ่มต่างก็พยายามดำเนินชีวิตอย่างอิสระ จุดเริ่มต้นของการรวมตัวเป็น

306
พ.ศ. ๒๕๖๑

อาณาจักรเดียวกัน เริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยและในที่สุดก็สามารถรวมตัวกันเป็นอาณาจักรเดียวกันได้อย่างมั่นคงในสมัยกรุงธนบุรี ภายหลังจากที่ลานนาไทยได้เข้ามารวมด้วยความสมัครใจเมื่อ พ.ศ. 2319

ในด้านลัทธิความเชื่อ เริ่มจากการนับถือผีในระยะแรกๆ ต่อมาจึงนับถือเทวดาหรือพระเจ้า ในเมื่อศาสนาฮินดูพราหมณ์ได้แพร่กระจายเข้ามา และเมื่อพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นคนไทยเราก็ถือปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา โดยที่ยังคงเชื่อในผีบางเทวดาและเทพเจ้าอยู่

ในด้านรูปแบบความสัมพันธ์ของคนไทยในสังคมไทย กล่าวได้ว่าในระยะแรก ๆ ก่อนหน้าอาณาจักรสุโขทัย และในสมัยสุโขทัย สังคมไทยมีความสัมพันธ์กันในระบบครอบครัว และเครือญาติ ต่อมาในสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบความสัมพันธ์อยู่ในลักษณะที่เรียกกันว่า ระบบฐานันดร ผู้มีตำแหน่งสูงกว่าจะถือศักดินา เป็นเจ้าของที่ดินมากกว่า และเป็นเจ้านาย หรือเป็นผู้อุปถัมภ์ไพร่หรือราษฎรมากกว่าในส่วนของพระมหากษัตริย์นั้นทรงเป็นเจ้าของแผ่นดิน และเป็นเจ้าชีวิตของราษฎร ระบบฐานันดรได้ฝังลงในวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบลูกพี่ลูกน้อง เจ้านาย ลูกน้อง มาจนถึงปัจจุบันนี้

สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่ก็ต่อเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 4 และเป็นไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องจากความอ่อนแอทางวัฒนธรรมไทยจากการที่ไทยติดต่อสัมพันธ์กับต่างชาติ และจากการที่รัฐบาลไทยสมัยนั้นมีนโยบายเร่งพัฒนาประเทศ เพื่อผลทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคม ดังจะพบได้ว่าการพัฒนาด้านการคมนาคมขนส่ง การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นปรากฏการณ์ปกติของสังคม ทุกสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงคือการทำให้ดีขึ้น แก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสนองความต้องการที่มีอยู่ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงอาจก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมก็ได้ เช่น การรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามา แต่เราตามไม่ทันใช้ไม่เป็นก็อาจเกิดปัญหาขึ้นได้ ดังนั้นจึงควรได้ให้ความสนใจในลักษณะดังกล่าวด้วย

11. สรุป

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างแยกกันให้เด็ดขาดไม่ได้ ทั้งนี้สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระบบสังคม หรือโครงสร้างของสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการดำรงชีวิต ซึ่งอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลเป็นของคู่กันเสมอ และถ้าบุคคลใดไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ ก็จะนำไปสู่การเกิดปัญหาสังคมขึ้นมา อาทิ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ

12. แบบฝึกหัด

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างไร อธิบาย
2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับมหภาคมีความแตกต่างจากระบบจุลภาคอย่างไร อธิบาย
3. การถอยหลังเข้าคลอง (Devolution) หมายความว่าอย่างไร อธิบาย
4. กระบวนการสร้างคนชายขอบ (Marginalization) คืออะไร อธิบาย
5. กระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) คืออะไร อธิบาย

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

1. บรรยาย
2. ซักถามและอภิปราย
3. ศึกษาต้นคว้าทำรายงาน
4. ทำแบบฝึกหัด

สื่อการเรียนรู้การสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. แผ่นโปรงใส
3. บทความและข่าวจากหนังสือพิมพ์

การวัดและประเมินผล

1. สังเกตจากการตอบคำถามและการร่วมอภิปราย
2. ตรวจสอบผลจากการทำรายงาน
3. ทำแบบฝึกหัด

หนังสืออ้างอิง

- บุญเต็ม พันรอบ. *สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2528
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *สังคมและวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535
- ผ่องพันธ์ มณีรัตตน์. *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. *การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521
- ณรงค์ เส็งปรีชา. *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2539
- ประสาท หลักศิลา. *สังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2535
- สุโขทัยธรรมมาธิราช *เอกสารการสอนชุดวิชาสื่อสารเพื่อการพัฒนา* นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , 2535

